

10. POLITIKÁJÁNAK TOVÁBBI ALAPMOTÍVUMAI

[...] kétségtelen, hogy a románok és szerbek, még kevésbé a csehek és osztrák-németek, akik között hazánkat fel akarják osztani, minket ebben a háborúban katonailag le nem győztek.

Ellenkezőleg, Románia és Szerbia tökéletesen összeomlottak. A rajtunk osztozkodó államokkal szemben nincs meg tehát bennünk az inferioritás érzése, nincs meg bennünk az a tudat, hogy ők győztek, hogy ők az erősebbek. Nem a saját erejükből kerekedtek felül. A történelem tanúsága szerint pedig az államok, rendszerint nem képesek olyan pozíciót fenntartani, amelyet nem a saját erejükből vívtak ki. Ezért és mivel a magyar nemzet, mely a jó sorsban sokszor súlyosan vétkezik, éppen a balsorsban tudja nagy történelmi erőnyeit, turáni őseréjét kifejezteni, a katasztrófa által meg nem rendített optimizmussal remélem, hogy az ország területi épsége helyre fog állani.

(BCT, 24–25., 1920. május 14.)

A mi kulturális bajainknak is az a főforrása, ami összes bajainknak kútfeje, hogy elszakították az ország kétharmad részét. Ennek csak további következménye, hogy két egyetemünk hajléktalanná vált, hogy elvesztettük gyönyörű kolozsvári klinikáinkat, laboratóriumainknak felszerelését, könyvtárainkat s hogy odaveszett az ógyallai csillagvizsgáló is. Bajainkat tetézték a botor forradalmak s az eszeveszett proletárdiktatúra, minek során a rendbontásban és fegyelembomlásban közintézményeink lerongyolódtak, felszerelésüket szétlopkodták s ma a hiányokat méregdrága árak mellett kell kipótolnunk. Közművelődésügyünk különös baja, hogy a háború éppen a nagy kulturális építkezéseket befejezetlenül találta; befejezetlenül áll ma is a debreceni klinikai telep, csak nehezen tudjuk befejezni Országos Levéltárunk (254.) palotáját, a földönfutóvá lett intézmények számára pedig s ezek sorában csillagdánk számára is új hajlékot kell emelnünk. De mindezt el kell végezni, ha művelődésünket meg akarjuk menteni. [...] Ha a felsorolt bajokhoz még hozzá teszem azt, hogy pénzünk elértéktelenedése következtében összezsugorodtak alapítványaink, összeomlott egész ösztöndíjügyünk s így a szegény tehetségek taníttatását sem tudjuk biztosítani; ha még rámutatok arra, hogy a papír árának és a nyomdai költségeknek szédületes emelkedése folytán mindig nehezebb lesz a könyvek s a folyóiratok kiadása, akkor főbb vonásaiban megrajzoltam a mi magyar közművelődési válságunknak kórképét, amely – újból hangsúlyozom - lényegesen eltér a túlfejlesztettségéből eredő német bajoktól.

(BCT, 254–256., 1923. november 3.)

Azt hiszem, Jól tesszük, ha mi is azon az úton járunk, amilyen *Humboldt* Vilmos porosz kultuszminiszter járt Poroszország 1806-iki katasztrófája után és amelyet *Jules Ferry* francia kultuszminiszter követett Franciaország 1870–71-iki súlyos vereségei után. Ennek az útnak tanulsága az, hogy *erkölcsi és szellemi erőkkkel kell meghatványozni a nemzeteknek a veszített háborúk folyamán megcsökkent fizikai erejét*. Ez én kultúrpolitikámnak a kvintesszenciája.

(NN, 49., 1927. július 3.)

Ne feledjük el, hogy az a szent terület, amelyet mi hazánknak nevezünk, Közép-Európában, Európa belvárosában fekszik, és ha mi magyarok csak egy kisebb műveltségű állam zsúpfedeles házában akarnánk élni, akkor ilyen ház számára nagyon korán túlságosan drágává válnék Európának ebben a belvárosában a ház hely. Lebontanák szegény zsúpfedeles házunkat és más szerencsésebb nemzetek építenének itt modern palotát. Valójában lét vagy nemlét kérdéséről van itt szó.

(BCT, VII., 1927. március)

Trianon kiváltotta ugyan a nagy sikolyt: «Nem! Nem! Soha!» de azután hamarosan elfelejtették ezt a nagyszerű latin mondást: Vana sine viribus ira, hasztalan a harag, ha nincs erő. Ezt az erőt pedig pusztán szónoklással és buzdítással kitermelni nem lehet. Az erőteljes jelszót átvette az *érzelmes és a kesergő hazaszeretet* és félő, hogy fel fog oldódni a *szentimentális patriotizmus cukros vizében*. [...] *Közéletünket el kell mélyíteni*, a problémákat, amelyek elé a politikai és különösen a gazdasági fejlődés bennünket állít, *gondolatokkal jobban át kell szőni*, hiszen ma már szakemberszámba megy, aki egy-két külföldi lap közgazdasági vezércikkeit olvassa és azok eszméit tolmácsolja.

Nagyobb elmélyedésre van szükség.

(VV, 152–153., 1930. április 20.)

[...] az általános politikai tevékenység egyik főcéljának tartom, hogy *a magyar tömegekben bizakodó érzését tudjunk ébreszteni*. A trianoni békének egyik legkárosabb hatása az volt, hogy nyomán igen sokan úgy verekedtek, hogy az ország mai megcsonkított helyzetében életképtelen, hogy gazdáink, a magyar munkásság és főleg a középosztály helyzetének javulására addig nem is gondolhatunk, amíg az ország területi épségének helyreállítása terén nagyobb lépés nem történik.

Pedig a dolog lényegében úgy áll, hogy a trianoni béke revíziójára gondolni sem lehetett volna abban az esetben, hogyha ez a maradék Magyarország tovább sorvadt és életképtelennek bizonyult volna. [...] A magyar históriának elfogulatlan tanulmányozása a történelemből okulni tudó embert arról győzi meg, hogy alig van nemzet, amelyben nagyobb, igazán elpusztíthatatlannak mondható életerő lüktetne, mint éppen a magyarságban. [...] A magyarságnak igazi ereje mintha abban állna, hogy a legnagyobb katasztrófákat is ki tudja állni és utánuk belső megújódásra képes. Ezt a felfogást nevezem én *történelmi optimizmusnak*. És mert a nemzet rejtett megújító erőit minden téren munkában látom, ebből vonom le jelen helyzetünkre nézve optimizmusomat, amely nem kedélyhangulat, hanem történelmi szemlélet eredménye.

(NN, 60–63., 1927. augusztus 14.)

A konszolidációs politika alap gondolata, hogy a magyar nemzetnek elsősorban *saját erőforrásaiból kell politikai hatalmát merítenie*. Ezek az erőforrások rendkívüli mértékben megvannak nagyszerű magyar népünkben. A népi erők felszabadítására és a nemzeti regenerációk szolgálatába állítására, *népbarát-politikára* van szükség. És gróf Bethlen István politikai koncepciója épp ezt a *népies kormányzati szellemet* hozta meg olyan mértékben, mint ahogy korábban sohasem volt észlelhető. A dolog persze nem olyan egyszerű, ahogy azt igen sokan gondolták. Meg kell adni az általános titkost, mondják, és azután a többi már magától jön. Aki ismeri az élet nagy realitását, az tudja, hogy nem a népies választójog, ha- nem a népies kormányzati szellem és irányzata a döntő. A magyar nemzet szociális struktúrája és kebelében a vagyon megoszlása abnormis, rendkívül egyoldalú, amiből szükségképpen *elégedetlenség fakad*. A tömegek nincsenek eléggé átképezve és ezért könnyűszerrel ámíthatók. És ha a szegénységből sarjadó elégedetlenség és a tudatlanságból származó könnyű ámíthatóság találkozik, akkor e két politikai vegyelem összetételéből *robbanó anyag keletkezik, amely rombol és szétvet*. Ezért kellett kezdeni a földreformmal és a házhely- akcióval; ezért kellett folytatni a szociális biztosítás intézményének nagyarányú kiépítésével és ezért kell a 8000 népiskolai objektum és a nyolcosztályú népiskola. De mindez csak kezdet lehet, amelyet a magyar nép érdekében folyó akciók hatalmas sorának kell követnie. A választójogi radikalizmusra csak az szoríthatná a nemzetet, ha a mai keretben elhelyezkedő túl konzervatív elemek a nagyarányú. népbárát-politika elé leküzdhetetlen akadályokat igyekeznének gördíteni.

(KK, 53–54., 1928. augusztus 26.)

Aki csak a hazai viszonyokat nézi, rendesen két ellentétes túlzásba esik, vagy a közmondással szólva, azt hiszi, hogy Magyarországon kívül nincs is jó élet, hogy mi vagyunk a legtökéletesebbek és mindig mások gonoszsága, vagy igazságtalansága döntött bennünket érdemetlenül bajba. Vagy pedig ezzel

szöges ellentétben úgy vélekedik, hogy nálunk minden gyarló, tökéletlen, fejletlen, csak az idegen ország szép, csak a külföldi áru jó, csak a nyugati emberek igazán műveltek. Az igazság a középen van. [...] Nem szabad a végletekbe esni. Az öntelt sovinizmus épp olyan veszedelmes, mint a nemzeti kishitűség. A helyes ítélethez nemzetközi összehasonlításra van szükség és ezért kell, hogy a vezetők ne csak az ország közállapotait, hanem a külföldet is saját szemükkel lássák, saját tapasztalatuk alapján ismerjék.

(JH, 45–46., 1929. április 21.)

Egyszer garden-partyra voltam [Adolf Wagner] villájába híva, ő elbeszélgetett velem arról a közgazdasági dolgozatról, amelyet egy héttel azelőtt szemináriumában olvastam föl, a magyar mezőgazdaság akkori válságáról. Wagner igen jóakarátú, de mégis nyíltszemű kritikus volt és azt kifogásolta a dolgozatomban, hogy a magyar mezőgazdaság nehéz helyzetének okait kizárólag gazdasági téren kerestem és nem tértem ki arra a kérdésre, *hogy a magyar munkástömegeknek milyen magas a művelődési színvonaluk és arra a kérdésre sem, hogy a mezőgazdasági tudományok, különösen az agrokémia terén rendelkezünk-e olyan legmagasabb értelemben vett szakemberekkel, akik tudásukkal a magyar munka hatályosságát meg tudnák hatványozni?* Rámutatott Liebignek, a nagy német vegyésznek korszakalkotó elméleteire, amelyek a porosz mezőgazdaságnak az áldatlan homokos talajon is lehetővé tették a termelés fokozását. Mélyen emlékezetembe vésődtek nagy mesteremnek szavai. *Emelni kell a magyar dolgozó tömegek értelmi színvonalát, ma még sokkal inkább, mint a múlt század kilencvenes éveinek az elején és szisztematikusan nevelni kell minden téren elsőrangú szakembereket, akiknek az a hivatásuk, hogy közgazdasági vezérkara legyenek a magyar termelésnek.* Ez kultúrpolitikámnak – hogy egy másik nagy Wagner szavával éljek – a leitmotívja. [...] *Kultúrpolitikámnak két vezető motívuma tehát az, emelni a magyar tömegek művelődési szintjét, erkölcsi és szellemi bélértékét, fajsúlyát és ennek a műveltebb nemzetnek olyan vezetőket adni, akiknek a méretei megütik az európai dimenziókat, akiket a nemzet minden téren bizalommal és a siker reményével követhet.*

Nincs az az erő, amely ettől a kultúrpolitikától eltántorítson, követni fogom következetesen, amíg a hatalmon vagyok és követni fogom akkor is, ha majd a hatalomról távozom. *Meg vagyok róla győződve, hogy nemcsak a történetírás utólagos ítélete, hanem a mai magyar nemzedék helyeslése is igazat ad e programnak, amelynek következetes keresztülvitelétől Magyarország lelki megújódását várom.*

(BCT, 328–329., 332., 1927 nyara)

Kultúrpolitikáin két alapgondolaton épül fel. Emelni igyekszem a magyar nemzet széles néprétegeinek, nagy tömegeinek értelmi szintjét. Ezt a célt szolgálja a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló-népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926. évi VII. tc., melyet javaslatomra szavazott meg a tisztelt Nemzetgyűlés, továbbá a polgári iskoláról szóló javaslatom, melyet egyidejűleg terjeszték a t. Nemzetgyűlés elé. Gondoskodni kell azonban arról is, hogy minden téren kellő számban álljanak oly szakemberek rendelkezésre, kik teljesen európai színvonalon állnak s így minden működési téren, minden szakmában a nagy feladatok megoldásánál elsőrangú erőkre támaszkodhassunk. E másik célból adom be egyidejűleg a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló javaslatomat s e második célt fogja meggyőződésem szerint előmozdítani a külföldi magyar intézetekről és a tudományos ösztöndíjügy szervezéséről szóló jelen javaslatom is.

(BCT, 184., 1926.)

Kultúrpolitikus ritkán kénytelen fájdalmasabb igazságot megállapítani annál, hogy az általános elszegényedés korszellem-alkotó tényezővé változott. Hiszen a kultúra, kivált magasabb és legmagasabb alakjaiban mégis csak üvegházi növény, csak úgy virulhat, ha szeretettel ápolják és arannyal öntözik. Amit a háborúról gyakran emlegetnek, hasonló vagy még nagyobb mértékben áll a

kultúra, különösen a magasabb kultúra ápolására: pénz, pénz és megint pénz kell hozzá. De éppen ez a pénz hiányzik. Annál nagyobb gondossággal kell tehát megállapítani a szükségletek sorrendjét, amelyek közül, sajnos, csak a legégetőbbek teljesíthetők. Akinek belátása van, demokratikus korunkban a népművelés szükségleteit állítja első helyre. [...]

Mint mondtam, a nyomorúság ólomsúlya különösen a magasabb kultúra intézményeire nehezedik, minők klinikák, kutatóintézetek, laboratóriumok, könyvtárak, múzeumok, megbénítva nemcsak ezek munkásságát, hanem az egyes kutatók tudományos kezdeményezéseit is. Ezt a bajt egyelőre nem lehet eltüntetni, de lehet enyhíteni. Mi által? Főleg *célszerű szervezetek létesítésével*, amelyek a megmaradt erőket összefogják, költséges, párhuzamos intézeteket egyesítenek, általában kiküszöbölik a párhuzamosságokat s távol tartanak a kultúraterületéről minden káros, főleg politikai befolyást. [...]

(VV, 95–101., 104–105., 1930. február 18.)

Az én tudománypolitikámnak alapja az a gondolat, hogy a nemzetek kultúráját kicsiny és nagy nemzeteknél egyaránt három-négyezer ember képviseli. Hogy ez a három-négyezer ember a tudományosságnak, a művészetnek, az irodalomnak, a kereskedelemnek, a földművelésnek, iparnak, közlekedésnek, milyen fokán áll, attól függ az, hogy az a nemzet milyen helyet foglal el a nagy népek sorozatában. Ha nem jó az az orvostanár az egyetemen és nem jók a klinikák, akkor gyengék az orvosok és nő a halálozási arány. Ha rosszak a technikai tanerők, akkor elhibázottak a műszaki vállalkozások, rosszak a hidak, repedeznek a falak. Nagy annak a kihatása, ha nem jó a jogi oktatás, akkor a perek úgy dőlnek, ahogyan nem lenne szabad, hogy eldőljenek.

Tehát nem valami üvegházi kultúrának kitermeléséről van szó, mikor mi hatalmas kultúráról beszélünk, hanem bizony mondom, hogy magas kultúr intézmények fokától függ az, hogy egy országban lehet-e élni és milyen körülmények között lehet élni. [...] Én minden kulturális intézményhez a végsőig ragaszkodom. Ragaszkodom az utolsó kis óvodához egy pici dunántúli faluban is. De ha óvodát vesztek, akkor az az érzésem, mintha a gyermeknek, mondjuk, kedves kanári madara egy reggel nem él. De ha egyetemet vesztenék, akkor az lenne a szerepem, mint annak a tengernagynak, aki nagy egységet, dreadnoughtot veszített, én pedig a magyar kultúráért folytatott harcban nagy egységet, dreadnoughtot, egyetemet veszteni nem akarok.

(BCT, 486–488., 1925. május 28.)

A nemzetek művelődése mindenütt két-háromezer ember kezébe van letéve. Ennek a szellemi vezető rétegnek színvonalától függ az egész nemzet kulturális jelentősége. A probléma tehát az, hogy ez a két-háromezer magyar ember, akik a magyar nemzetet az életnek legkülönbébb terein vezetik, valamennyi számottevő feladatra szívesen rátermett nívós ember legyen. Itt tervszerű munkára van szükség, amelynek ereje nem merül ki a jelen bajainak orvoslása körül való kapkodásban, hanem amely számol a következő évtizedek nagy szükségleteivel.

És itt érvényesül a kultusztárca sajátos természete. Ha a külügyi, pénzügyi vagy közigazgatási politika rossz, a bajok rögtön mutatkoznak és így a politika elhibázottsága is nyomban nyilvánvalóvá válik. A kultúrpolitika terén soká lehet büntetlenül mulasztani, mert a bajok csak tíz-tizenöt év múlva mutatkoznak, de akkor aztán irreparábilisak és a hibát csak egy nemzedék múlva lehetne nagy nehezen megkorrigálni.

(BCT, 638., 1925. április 12.)

A probléma Szent Istvántól Kazinczyn és Széchenyin át mind a mai napig állandóan az volt, hogy a magyar őseredetit és a nyugati kultúrbefolyást okos arányban kell keverni. Ha elzárkózunk a nyugati befolyás alól, nyomban maradian pang az ország, de ha az idegen szérumot kelleténél erősebben adagoljuk, akkor a nemzet kettészakad; egyik rész elválik a fajilag sajátostól és idegenné fajul el, egy másik rész pedig feltámad a haladás ellen, mert idegenből jön. [...]

Hogy most jó-e az adagolás, az majd tíztizenöt év múlva válik el. De amennyire az emberi előrelátás a jelen és a jövő kódán egyáltalában át tud hatni, fűrkészve figyeljük, hogy a magyar őseredetit s a külföldi kultúrbehatást olyan arányban keverjük, hogy *a kultúrpolitikai vegyész*et révén olyan új nemzedéket, olyan új intelligenciát neveljünk, mely a hazát éppen annyira szereti, mint a régi, de amelynek látköre szélesebb és szaktudása nagyobb.

(JH, 117–119., 1929. augusztus 11.)

Mindjárt a kultúra központosításának, illetőleg decentralizálásának döntő kérdésében újabban a sok század folyamán történelmileg és (214.) szervesen kifejlődött német módszert követjük. [...] (215.) A kül- és gazdaságpolitika agilitásával és rugalmasságával szemben, a kultúrpolitika a pillanatnyi változásoktól való bizonyos függetlenséget kíván meg. Ezt hosszúlejárátú váltóhoz hasonlítjuk és lényege főleg azáltal van meghatározva, hogy mindig a jövőendő generáció számára dolgozik. Főiskolai kiképzést tartva szem előtt, az iskolalátogatás tartama 16–17 évre terjed; amellet figyellembe veendő, hogy e hosszú tanulmánynak, az egymásra következő iskolafajok minden különbözősége mellett is, tervszerűen fölépített, belsőleg összefüggő (218.) egészet kell alkotnia. Nyilvánvaló dolog, hogy ily körülmények között az iskolafajok és tantervek gyakori megváltoztatásának súlyos zavarokkal és akadályokkal kell járnia. Egy szaknak pl. a humaniorák oktatásának korlátozására a tanárok illető csoportjában bénító bizonytalanságot és súlyos hivatási gondokat kelt. [...]

Egyszóval az iskolának, hogy virágozhassék, állandóságra és nyugalomra van szüksége. Míg ezt hangsúlyozom, természetesen tökéletesen távol állok attól, hogy a pedagógiai konzervativizmus vagy éppen quietizmus érdekében emeljek szót. A reformok szükségesek és kikerülhetetlenek, azonban csupán a jól átgondolt és hosszú időn át kipróbált reformok, melyeket nem kell rövidesen bevezetésük után ismét megváltoztatni. [...] Elsősorban és mindenekfölött törekvésünk arra irányul, hogy kultúrpolitikánkban általános nemzeti álláspontot foglaljunk el; apolitikus hivatalvezetésre törekszünk, azaz igyekszünk a kultusztárcát a politikától mentesíteni. [...] (219.)

Mi, a katonailag lefegyverzettek, minden megmaradt erőnket egyetlen cél szolgálatába szánjuk: az előbbeni Nagy-Magyarország egész szellemi fegyverzete csonkítatlanul maradjon fenn csonka Magyarország részére, a magyar szellemi kultúra fajsúlya, amelyet ezelőtt huszonegy milliónyi népesség hordozott, veszteség nélkül oszoljon meg a megmaradt nyolc millió magyar között. Teljes tudatában vagyunk e feladat nehézségének, de ehhez a kemény munkához bizalmat és bátorságot merítünk a nagy német nemzet követendő példájából, mely nemzet Jéna és Versailles után is megállta helyét s a politikai szerencsétlenségeket felülmúlhatatlan szellemi erőivel ki tudta egyenlíteni. Fölsimítottuk, hogy azon a pályán kell haladnunk, amelyen olyan kultúrpolitikuskok, mint *Humboldt Vilmos, Allenstein, Althoff, Harnack, Schmidt-Ott, Becker* a német szellemi életet, fenyegető mélységeken keresztül, a magasba vezették. [...] (232.)

(BCT, 215–215., 219., 232., 1925. október 20.)

Nálunk a múlt fejlődéséből kifolyólag *rengeteg a parallel intézmény*. Az új egyetemeken új jogi karok létesültek, de ugyanakkor meghagyták a jogakadémiákat, amelyekből több összevonás után még ma is három áll fenn. Főiskolai nivójára emelték a korábban közép- fokú gazdasági akadémiákat és mikor Budapesten mezőgazdasági csoporttal megszervezték a közgazdasági kart, meghagyták Magyaróváron, Keszthelyen, és Parlagon a mező- gazdasági főiskolákat. Minden katolikus püspökségünknek külön papképző főiskolája, szemináriuma van és ilyen párhuzamosságok felsorolását folytatni lehetne tovább az unalomig. Sok a *törpe főiskolánk*, ahol két-három főszakot is összevonva egyetlen tanár tanít, amely esetben kutatásról beszélni alig lehet. Rengeteg erőf forrásunk így szét és nem tudunk specializálódni. Mit lehetne a meglevő tanszékek célszerű felosztásával elérni? [...] Mily erő- és egyúttal pénz pazarlás ez!

Mi más tehát az, amire szükségünk van, mint *kultúrpolitikánk racionalizálása*? Olyan egyszerűnek látszik a dolog és a végrehajtásban mégis olyan nehéz! [...] A nehézségek nagyok és aki hozzányúl,

darázs- fészekbe nyúl. De sokkal nagyobb nemzeti érdekekről van itt szó, semhogy egyéni kényelemből ne igyekezném ezt a kulturális racionalizálást előmozdítani.
(*KK, 214–215., 1929. január 13.*)